

กยามจะเข้ คนตรีบุชายัญญ

องค์ บรรจุน

เหตุที่วงปีพาทย์มอญมี “จะเข้” เครื่องดนตรีประเภทเครื่องดีด มี ๓ สาย และมีรูปร่างเป็นสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำอย่าง “จระเข้” ซึ่งมอญเรียกทั้ง ๒ ชนิดว่า “กยาม” (ကျာမ်) และยังเป็นแบบเดียวกับในวงปีพาทย์เขมร ขณะที่วงปีพาทย์ไทยก็มีเครื่องดนตรีที่เรียกว่า “จะเข้” แม้ปัจจุบันไม่ได้มีรูปร่างลักษณะอย่างมอญและเขมรแล้ว นับว่าน่าสนใจที่เครื่องดนตรีดังกล่าวนี้ ถูกสร้างให้มีรูปร่างเป็นจระเข้ เจ้าแห่ง

สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำซึ่งกินเนื้อรวมทั้งคนเป็นอาหาร จะเป็นไปได้หรือไม่ว่า คนมอญและคนโบราณอื่นๆ เลือกใช้ “จะเข้” รูป “จระเข้” บรรเลงดนตรีในพิธีบวงสรวงบูชาัญญเพื่อสื่อสารกับพลังอำนาจเหนือธรรมชาติระหว่างเมืองมนุษย์กับเมืองบาดาลและสรวงสวรรค์?

ประวัติความเป็นมาของ “จะเข้” เครื่องดนตรีของไทยนี้ มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์

- ๑ จะเข้รูปจระเข้ (กยาม) ของวงปีพาทย์มอญ เมืองมะละแหม่ง
- ๒ จะเข้รูปจระเข้ (กยาม) อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ แกะสลักจากไม้ ทาสีฝังมุก ตกแต่งด้วยแก้ว ศิลปะมอญในประเทศพม่า
- ๓ จะเข้รูปจระเข้ (กยาม) ของชาวมอญเมืองมะละแหม่งที่ใช้บรรเลงในปัจจุบัน
- ๔ จะเข้รูปจระเข้ (กยาม) และเครื่องดนตรีมอญอายุราว ๑๐๐ ปี จากเมืองมะละแหม่ง ปัจจุบันเป็นสมบัติของ นายธวัชพงศ์ มอญตะ ขุนชนมอญบ้านบางกระดี กรุงเทพฯ

ตีพิมพ์ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง เล่ม ๓ ปี ๒๕๕๒ กล่าวว่า “เป็นเครื่องดนตรีที่ไทยเราได้แบบมาจากมอญ ก็น่าจะเป็นจริง เพราะได้เคยเห็นจะเข้ของมอญ ซึ่งทำรูปตอนด้านกระพุ้งเสียงเป็นหัวจระเข้ ตั้งอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สหภาพพม่า บอกว่าเป็นเครื่องดนตรีของมอญที่เก่าแก่มาก ถ้าของเดิมมีรูปเป็นเช่นนี้ คงจะเรียกว่าจะเข้มาก่อนเช่นเดียวกับพิณชนิดหนึ่งของอินเดีย ซึ่งมีรูปเป็นนกยูง และเรียกว่า ‘มยุรี’ ภายหลังคงจะเรียกชื่อไขว้เขวทำให้เข้าใจผิดไป จึงบัญญัติชื่อเครื่องดนตรีชนิดนี้เสียว่า ‘จะเข้’ จะได้ไม่ซ้ำกับ ‘จระเข้ สัตว์มีชีวิต...’

อุดม อุดมรัตน์ ได้กล่าวถึงความ เป็นมาของจะเข้ในดุริยางคดนตรีจาก พระพุทธศาสนา ตีพิมพ์ปี ๒๕๒๙ กล่าว

โดยสรุปว่า จะเข้ เป็นเครื่องดนตรีที่เปล่งเสียงโดยไข่มัดติด เรียกว่า โคระ ซึ่งตามรูปศัพท์หมายถึงหีบ ดังนั้น รูปร่างของจะเข้แต่เดิมจึงคล้ายกับจระเข้ ซึ่งได้กล่าวไว้ในมหาชาติคำหลวงเมื่อสมัยอยุธยาตอนต้นว่า “โคธาปริวเทนุ ติกา แจรงทอทรในสารนยยัง จเข้ตั้ง สารสวรรค์...” ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับ พวกราหมัญหรือมอญ จึงทำให้สันนิษฐาน

ว่าจะเข้รับมาจากมอญ และการถ่ายเทวัฒนธรรมกันนั้น สิ่งทีถือว่าเป็นของชาติใด ย่อมมีการแกะสลักหรือวาดภาพไว้ ส่วนจะเข้นั้น มิได้ปรากฏอยู่ในภาพจิตรกรรมฝาผนังใดเลย ดังนั้น จึงถือว่าจะเข้เป็นของต่างชาตินั้นเอง

ขณะที่ พูนพิศ อมาตยกุล กล่าวถึง “จะเข้” ไว้ในดนตรีวิจิตร ตีพิมพ์ปี ๒๕๒๙ ว่า “จะเข้ เป็นเครื่องดีดที่วาง

ประจําตระกูล (Totem) ของชาวจาม ก่อนที่จะมีการนับถือศาสนาฮินดู รวมทั้งก่อนการยอมรับนับถือศาสนาอิสลาม ก็เป็นได้
 ความหมายของคำว่า “จาม” พลับพลึง คงชนะ รวบรวมไว้ในบันทึก การเดินทางเยือนถิ่นจาม ตีพิมพ์ปี ๒๕๓๘ ระบุว่ามิผู้ตีความไว้ในหลาย

- ๗ จะเข้รูปจระเข้ (กรอเปอ) วงดนตรีมโหรีเขมร ของ นางพลอย ราชประโคน และ นางคำเรียบ สุทินรัมย์ ชาวจังหวัดบุรีรัมย์
- ๘ หินแกะสลักรูปจระเข้สำหรับบูชายักษ์ ปราสาทวัดพู เมืองจำปาสัก ประเทศลาว
- ๙ การรำแทงเข้ (จระเข้) ในพิธีกรรมในราโรงครู ของชาวกูย โดยจะรำหลังจากคล้องหงส์แล้ว ผู้ รำมี ๗ คน ในราใหญ่รำเป็น “นายโกร” ที่เหลือ อีก ๖ คน เป็นสหายของนายโกร จระเข้จะทำ จากต้นกล้วยทั้งลา (กล้วยตานี) นำมาแกะสลัก ส่วนเหง้าให้เป็นหัวจระเข้

ความหมาย เช่น “ดอกลั่นทม” มาจากชื่อดอกไม้ ท้องถิ่นของแถบภาคอีสานตอนบน ของไทยและลาว ที่เรียกดอกลั่นทม ว่า “ดอกจำปาลาว” ส่วนแถบอีสานใต้ (เขมร) เรียกว่า “ดอกจำปาขอม”

“เมืองจามปา” มาจากชื่อราช ธานีของแคว้นอังคะ บริเวณปากแม่น้ำ คงคา ตั้งแต่สมัยพุทธกาล ซึ่งมีการเดินทางค้าขายระหว่างกันของชาวเมือง จามปาในชมพูทวีปกับชาวเมืองจามปา ในดินแดนอุษาคเนย์อย่างต่อเนื่อง

ในขณะที่ชนชาติจามถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มผู้ใช้ภาษาตระกูลมาลาโย-โพลินีเซียน (Melayu-Polynesian) ซึ่งน่าจะเกิดภายหลังการแปลงศาสนา จดหมายเหตุของฝรั่งที่เข้ามาสยาม เมื่อสมัยอยุธยาเชื่อว่า ดั้งเดิมเป็นคน กลุ่มเดียวกับไทยลาว อย่างไรก็ตาม ในขณะที่ชาวเวียดนามถูกจัดให้อยู่ใน

กลุ่มผู้ใช้ภาษาเหวียด-เหมื่อง (Viet-Muong) ซึ่งเป็นสายหนึ่งของตระกูลภาษามอญ-เขมร (Mon-Khmer หรือ Austro-Asiatic) ซึ่งอยู่ชิดติดกัน จึงอาจเป็นไปได้ว่า ก่อนการเข้ามาของศาสนาอิสลาม ชาวจาม ได้ใช้ภาษาในตระกูลมอญ-เขมรมาก่อน ดังนั้น การนับถือจระเข้และชื่อเรียกชนชาติจาม จึงอาจเป็นภาษาในตระกูลมอญ-เขมร ที่อาจมีคติในการนับถือจระเข้ไม่แตกต่างไปจากมอญ เช่นเดียวกับชนชาติอื่นๆ ในภูมิภาคอุษาคเนย์

ดังนั้นแล้ว ไม่ว่าชนชาติจามจะถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มชนชาติที่ใช้ภาษาตระกูลไทย-ลาว (Tai-Lao) มอญ-เขมร (Mon-Khmer) หรือมาลาโย-โพลินีเซียน (Melayu-Polynesian) และคำว่า “จาม” จะแปลว่าอย่างไรก็ตาม แต่น่าเชื่อได้ว่า ต้องมีความเกี่ยวข้องกับความเป็นมอญ หรือโดยภาพรวมคือความเป็นอาเซียนอย่างไม่ต้องสงสัยไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง

พระนางจามเทวี ตำนานจามเทวีวงศ์และตำนานมูลศาสนากล่าวว่าเป็นพระราชธิดาของกษัตริย์แห่งกรุงละโว้ แต่ตำนานมุขปาฐะพื้นบ้านกล่าวว่า พระองค์เป็นธิดาของคหบดี

ชาวศรีภูกษัตริย์ซึ่งมีเชื้อสายเม็ง (ตำนานเรียกว่า เมงคบุตร หรือมอญในสำเนียงล้านนา) อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ปัจจุบันเป็นหมู่บ้านหนองจู่ อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ประมาณปี พ.ศ. ๑๒๑๐ สุกกทันตฤาษี ซึ่งเป็นสหายกับวาสุเทพฤาษี ได้เดินทางไปทูลขอพระนางจามเทวีจากพระเจ้ากรุงละโว้ เพื่อไปเป็นกษัตริย์ปกครองเมืองใหม่ที่สุกกทันตฤาษีกับวาสุเทพฤาษีสร้างขึ้น ซึ่งก็คือเมืองศรีภูกษัตริย์หรือเมืองลำพูนในปัจจุบัน ดังปรากฏหลักฐานอยู่ในพงศาวดารเหนือว่า ผู้คนในเมืองนี้ผูกพันอยู่กับมอญเมืองเมาะตะมะและหงสาวดี มีการใช้ภาษาเดียวกัน รวมทั้งหลักฐานทางด้านโบราณคดีที่ขุดพบจารึกมอญ

ในเมืองศรีภูกษัตริย์จำนวนหลายหลัก จึงน่าเชื่อได้ว่าพระนางจามเทวีนี้เป็นมอญ รวมทั้งคำว่า จาม ที่เป็นชื่อของพระนางในภาษาไทยทุกวันนี้ ไกลเคียงกับคำว่า กยาม ในภาษามอญ ที่มีความหมายว่า แปด (๑๐๐๖) และจาม) และจระเข้ (ក្រូច) จึงสันนิษฐานได้ว่า หรือแท้ที่จริงแล้ว พระนางอาจเป็นธิดาคคนที่ ๘ ของบิฑามารดา หรือเป็นฉายาที่เรียกแทนตัว ในความเป็นกษัตริย์ที่ย่อมต้องมีความเด็ดขาดในทางปกครองบ้านเมืองเสมือน “นางพญาจระเข้” ก็เป็นได้

หากมองในเรื่องของภูมิศาสตร์ สังคมของชุมชนมอญในเมืองมอญที่มักอยู่ในที่ราบลุ่ม แม่น้ำเมื่ออพยพมา

อยู่เมืองไทยก็ยังคงนิยมตั้งบ้านเรือนตามทีราบลุ่มภาคกลาง ในหน้าน้ำน้ำจะหลากเข้าท่วมพื้นที่ชุมชนบ้านเรือนจะเข้เป็นสัตว์ซึ่งมีอำนาจทั้งในน้ำจืดและน้ำกร่อย ตามปากแม่น้ำลำคลองและหนองบึง โดยการเป็นสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำเช่นเดียวกับหอย แสน และตะกวด จึงถือเป็นสัตว์สัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์เช่นเดียวกัน แต่จะเข้มีพิษสงมากกว่านั้น ด้วยเพราะเป็นสัตว์ดุร้าย จึงสัมพันธ์กับเรื่องของอำนาจที่สามารถส่งผลต่อมนุษย์ที่สามารถเป็นห่วงโซ่อาหารให้จะเข้ได้ ตามแม่น้ำลำคลองที่มีวังวนและโพรงถ้ำใต้น้ำที่สัมพันธ์กับจะเข้ จึงมักมีชื่อบ้านนามเมืองเกี่ยวพันกับจะเข้ เช่น ตำบลจะเข้สามพัน ตำบลจะเข้มาก ตำบล

๑๐ จะเข้ หรือกยาม เครื่องดนตรีชิ้นสำคัญสามารถถอดประกอบส่วนทางได้ วงปี่พาทย์มอญสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

จะเข้เผือก คลองหัวตะเข้ วัดหัวเข้ เป็นต้น

เจนจิรา เบลูจพงศ์ บันทึกเรื่อง “งู นาค จะเข้ บนเครื่องดนตรีอุษาคเนย์” ใน *สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์* ฉบับวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์-๑ มีนาคม ๒๕๕๕ ว่า เมื่อคนโบราณตั้งศาลเจ้าไม่ว่าจะในบ้านเรือนของตนหรือสถานที่ซึ่งเห็นว่าศักดิ์สิทธิ์ก็ตาม ศาลเจ้าก็มักจะมีเทพารักษ์คุ้มครอง (นอกเหนือจากตัวเจ้าที่ตั้งศาลให้) เทพารักษ์นี้มีรูปร่างเป็นตะเข้ และมักเรียกกันว่า ตะเข้เจ้า ดังมีปรากฏอยู่ในเรื่องธงจะเข้และธงมัจฉาสำหรับผู้ที่ต้องการจอบหรือบ่อให้รู้ว่าวัดนี้มีเจ้าภาพทอดกฐินแล้ว ดังปรากฏตำนานที่เล่าสืบกันมามากมาย ตำนานหนึ่งที่ค่อนข้างแพร่หลายเป็นที่รู้จัก คือ มีเศรษฐีขี้เหนียวผู้หนึ่ง ฝังสมบัติไว้อย่างทันท้ำริมตลิ่งไม่แบ่งปันหรือมอบมรดกแก่

ลูกเมียแม่แต่น้อย เมื่อตายไปจึงเกิดเป็นจะเข้เฝ้าสมบัติอยู่ไม่ห่าง ได้รับความทุกขเวทนาสาหัส จึงเข้าฝันแก่ภรรยาของตน ให้มาขุดสมบัติที่ฝังไว้แล้วทำบุญให้ตนด้วย ภรรยาจึงจัดพิธีทอดกฐิน มีการแห่แห่ทองคำกฐินไปทางเรือ จะเข้เศรษฐีปรากฏกายขึ้นว่ายน้ำตามเรือด้วยความยินดี แต่ไปไม่ตลอดรอดฝั่งสิ้นลมเสียก่อน ภรรยาจึงวาดรูปจะเข้ติดไว้หัวเรือเป็นอนุสรณ์แต่สามี่ของตน

นอกจากนี้มอญก็มักเรียกจะเข้ที่มี “เจ้าของ” หรือ “จะเข้เจ้า” ว่า “เปี้ยะจู้” (๒๑) ซึ่งมีความหมายในทำนอง “พ่อปู้” ผู้ปกป้องรักษาสถานที่นั่นเอง

ในวันทีกเรื่องความรู้ต่างๆ ที่สมเด็จฯ กรมพระยานครานุวัตติวงศ์ ประทานแก่พระยาอนุমানราชชน จัตพิมพ์โดยมูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะ

ประทีป เมื่อปี ๒๕๕๒ กล่าวถึงตำนาน เรื่องสัตว์เลื้อยคลานไว้ว่า มังกรได้เด้า มาจากจระเข้ แม้แต่คำว่าเงือกของไทย ในบางท้องถิ่นก็แปลว่า จระเข้และ มังกร สอดคล้องกันว่า เงือกหรือมังกร ในตำนานก็คือจระเข้นั่นเอง ดังนั้น จระเข้ จะเข้ เข้ และตะเฒ่า จึงเป็นคำ เดียวกัน เป็นแต่เพียงการเขียนโพล้ไป ตามแต่ละชนิด

นอกจากนี้มักปรากฏรูปงู นาค และจระเข้ รวมถึงตะกวด ที่จัดอยู่ในพวกเดียวกัน เป็นสัตว์เลื้อยคลาน ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อของคนอุษาคเนย์มายาวนาน ดังมีตำนาน นิทาน ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับทั้งคน น้ำ ดิน และความอุดมสมบูรณ์นาาประการ และการยอมรับนับถือในฐานะต้นตระกูล หรือบรรพชนผู้ให้กำเนิด (Totem)

ข้างต้นนี้ตรงกับที่ ศรีศักร วัลลิโภดม ระบุว่า ในลุ่มน้ำเจ้าพระยา ตอนล่าง คนไทยนับถือจระเข้ เช่นเดียวกับชาวญวที่นับถือแลน และการับตรพลิสัตว์เลื้อยคลานประเภท นี้ในหมู่ชาวจ้วงในมณฑลกวางสีของ จีน นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นบันทึกที่อยู่ใน รูปของวรรณคดีเรื่องไกรทอง ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมอญในแถบลุ่มน้ำ ภาคกลางของไทย บทความเรื่อง “เส้นทางทัพทางน้ำจากกรุงเทพฯ-ราชบุรี” ใน *กรุงเทพธุรกิจ* ฉบับวันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๔๙ กล่าวว่า

“นิราศให้ความหมายอย่างยิ่ง ในด้านภูมิศาสตร์สังคม ยังมีนิราศและ วรรณคดีอีกมากที่บ่งบอกเรื่องเหล่านี้ อย่างเช่นตำนานไกรทองปราบชาละวัน ที่พิจิตร นั่นก็สะท้อนให้เห็นถึงเรื่อง

พ่อค้าชาวมอญที่ตั้งรกรากในลำน้ำที่มี จระเข้ชุก ได้นำสินค้าลงเรือขึ้นไปขาย ถึงทางเหนือที่พิจิตร ตำนานจระเข้เลย ตามไปกับลำน้ำนั้น”

และบทความเรื่อง “จาม : คนไร้ชาติ แต่ไม่ไร้อารยธรรม” บท บรรณาธิการ ใน *เมืองโบราณ* ฉบับ ที่ ๓๙.๔ ปี ๒๕๔๖ กล่าวว่า

“เป็นเรื่องของจระเข้กับคนที่ อยุริมน้ำ คนที่ค้าขายขึ้นล่องตามแม่น้ำ ตั้งแต่ปากน้ำเจ้าพระยาไปจนถึงพิจิตร พิษณุโลก คนขึ้นล่องค้าขายตามแม่น้ำ เจ้าพระยานั้นมีสองกลุ่ม คือ จามและ มอญ แต่คนทั่วไปในปัจจุบันมักรู้จักแต่ เพียงพวกมอญเท่านั้น ทว่าถ้าย้อนหลัง ไปถึงสมัยอยุธยาตอนต้น ก่อนที่คน มอญจากลุ่มน้ำสาละวินจะเข้ามานั้น คนจามน่าจะเป็นพวกขึ้นล่องค้าขาย มาก่อน ในทำนองเดียวกับคนจามที่มี อาชีพขึ้นล่องตามลำน้ำที่พบในกัมพูชา และเวียดนามปัจจุบัน...”

ด้วยมนุษย์ในสมัยบรรพกาล ต้องอาศัยพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลักใน การดำรงชีวิต รู้จักสังเกตพฤติกรรม และคุณลักษณะพิเศษของสัตว์ ทำให้ มนุษย์มองจระเข้เป็นสัตว์ดุร้าย ลึกลับ แฝงอำนาจพิเศษ มนุษย์จึงจินตนาการ สัตว์เลื้อยคลานหรือสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ มีถิ่นอาศัยอยู่ใต้น้ำ โดยจินตนาการ เพิ่มเข้าไปเป็นเมือง “ใต้บาดาล” กระทั่งมีสถานะของการเป็นสิ่งศักดิ์ สิทธิ์เป็นที่เคารพของผู้คน ผสาน จินตนาการ แล้วผูกเป็นความเชื่อใน รูปของตำนาน เรื่องเล่า และนิยาย ที่มี พื้นฐานมาจากสัตว์เลื้อยคลานทำนอง เดียวกันทั้งเงือก นาค พญานาค มกร

มังกร เหา และจระเข้

สัญลักษณ์ของสัตว์เลื้อยคลาน ศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ได้ถูกนำไปบรรจุไว้ใน งานเชิงช่างต่างๆ ของชาวมอญและ รวมทั้งชาวอุษาคเนย์ เช่น เรือ โลงศพ ส่วนตกแต่งอาคารสถาปัตยกรรม รวมถึงเครื่องดนตรีโดยทั่วไป จำพวกกลอง มโหระทึก จะเข้ ระนาด พิณ ซอ หรือ ฆ้องวง เป็นเครื่องมือศักดิ์สิทธิ์ สร้าง เสี่ยงพิเศษสำหรับสื่อสารกับอำนาจ เหนือธรรมชาติ หรือผีในพิธีกรรม ผ่าน รูปสมมติที่แกะสลักเป็นรูปสัตว์หรือ ส่วนต่างๆ ของสัตว์ หรือนำอวัยวะสัตว์ นั้นมาประกอบ ที่จะเพิ่มพลังศักดิ์สิทธิ์ ให้มากยิ่งขึ้น

ผู้เขียนค่อนข้างเชื่อว่า การ ยอมรับในอำนาจเหนือธรรมชาติ ด้วย การสื่อสารผ่านสัตว์ที่ทรงอำนาจ อย่างจระเข้ ในสมัยที่ผู้คนยังไม่พบ คำตอบและวิธีรับมือเช่นปัจจุบัน การบวงสรวงบูชาขัญเพื่อร้องขอ ความปรานีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ ด้วยการใช้ชีวิตมนุษย์บดพรลี กระทั่ง แปรเปลี่ยนเป็นการสร้างรูปจระเข้ ขึ้นกราบไหว้บูชา ต่อเมื่อมนุษย์ เรียนรู้ และกล้าที่จะต่อรองพลัง อำนาจเหนือธรรมชาติมากขึ้น การ จำลองเครื่องดนตรีเป็นรูปจระเข้ จึงเป็นการคลี่คลายทางสัญลักษณ์ต่อ มุมมองที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติ อัน เป็นกระบวนการทำายๆ ซึ่งมนุษย์ เลือกที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติ โดย เฉพาะเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน อย่างไม่ ต้องสูญเสียเลือดเนื้ออีกต่อไป

๘